

Pogled na encikliku »Veritatis Splendor«

Valentin POZAIĆ

Sažetak

U jednom općem prikazu autor analizira povod i cilj enciklike »Veritatis Splendor« pape Ivana Pavla II., iznosi neke zanimljivosti vezane uz nju, izlaže njezine uvodne i glavne teme, ističe važnost njezine poruke za društveno-političko područje ljudskog života. Premda je enciklika izričito upućena biskupima, ona se odnosi i na moralne teologe: ona je njima poziv i izazov da promišljaju svoju ulogu i poslanje u Crkvi. Enciklika će bez sumnje imati dalekosežni utjecaj na proučavanje moralne teologije.

I. Osobna iskaznica enciklike »Veritatis Splendor«

Enciklika nosi nadnevak 6. kolovoza, blagdan Preobraženja Gospodnjega 1993, petnaeste godine pontifikata Ivana Pavla II.

Javnosti je, međutim, predstavljena u dvorani za tisak Svete Stolice 5. listopada 1993.

Enciklika izobiluje tekstom, opsežna je: razdijeljena u tri poglavlja, od kojih drugo – srž enciklike – ima četiri dijela; cijeli tekst ima 35 podnaslova, a razdijeljen je u 120 brojeva.

Neke zanimljivosti: Enciklika se dugo i nestrpljivo očekivala: naime, papa ju je nagovijestio još 1. kolovoza 1987, uz dvjestotu obljetnicu smrti sv. Alfonza Liguoria, zaštitnika moralnih teologa, u Apostolskom pismu *Spiritus Domini*, dakle, prije šest godina (5).¹

Jedan od razloga tako duge pripreme enciklike bila je i izradba *Katekizma Katoličke Crkve*, u kojemu se po sustavu Deset zapovijedi izlaže katolički moralni nauk; stoga se htjelo da najprije izađe katekizam – s cjelokupnim moralnim naukom, a zatim enciklika koja se bavi samo određenim vidikom moralne teologije (5).

Enciklika se bavi znanstvenom raspravom o temeljnim sustavima moralne teologije, a isprepletena je tekstovima s područja duhovnosti i završava razmišljanjem i molitvom Mariji, Majci milosrđa (118-120).

Prevedena je na hrvatski jezik neobično brzo, u izdanju tjednika »Globe« (22.X.1993, br. 150). U čitanju tog prijevoda pokatkad će biti potre-

1 Enciklika je podijeljena na brojeve, i stoga se navodi prema brojevima, a ne prema stranicama; broj u zagradi označuje broj u enciklici. (U tekstu kratica VS)

ban oprez s obzirom na stručno nazivlje, ali treba pohvaliti hrabrost i trud uložen u prijevod; na taj je način enciklika *VS* učinjena dostupnom i najširoj čitalačkoj javnosti.

VS nije adresirana na cijelu Crkvu i – kako se to već uobičajilo za enciklike – na sve ljude dobre volje, nego samo i u prvom redu biskupima, kao čuvarima i autentičnim učiteljima vjere i morala (usp. 2 Tim 4,3), odgovornima za katolička učilišta. Tek posredno po biskupima *VS* je upućena moralnim teolozima čija je zadaća da, u zajedništvu s Učiteljstvom Crkve – papom i biskupima (Magisterijem), vjerno prenose zbiljski nauk vjernicima. Dakako, i unatoč svom izričitom ograničavanju na područje unutar Crkve, enciklika će bez sumnje imati velikog utjecaja na etično-moralne rasprave u svijetu filozofije i teologije općenito.

Povod za encikliku *VS* je dvojak: teška kriza morala u praksi i velika pomutnja u teoriji, u ponudi raznih moralnih sustava u raskoraku s naukom Magisterija (4). Uz hvale vrijedna nastojanja obnove, kako je zaželio Koncil, širile su se i razne sumnje i osporavanja crkvenog nauka, također unutar moralne teologije, kao što je pitanje prirodnog moralnog zakona, univerzalnih normi, nadležnosti crkvenog Učiteljstva da zahvaća u pitanja moralne naravi.

II. Uvodne teme

U uvodu enciklike nalazimo evanđeosku prisodobu o bogatom mladiću kojom se papa služi da razloži nauk o odnosu slobode i istine (6-27), te na početku drugog dijela o odnosu slobode i zakona, te prirodnog moralnog zakona (35-53).

Na mladićev upit o putu u život, o sreći, Isus ga upućuje na jedinoga koji je Dobar, i time afirmira prvu ploču Dekaloga.

Nakon toga upućuje ga na drugu ploču Dekaloga, koja obuhvaća sav moral ljudskih, društvenih odnosa. Put u život, do smisla života, do sreće, izgleda jasno zacrtan: Čuvaj zapovijedi! Čovjekova sloboda, da bi uistinu bila sloboda čovjeka dostojna, mora biti sloboda u istini. Hod u laži i zabludi hod je u ropstvu neznanja ili nehtijenja spoznati istinu. Poruka je jasna, treba biti tražitelj i štovatelj istine: »Upoznat ćete istinu, i istina će vas osloboditi« (Iv 8,32). Zakon nije protiv slobode, već je u biti njezin čuvar. Sloboda nije cilj samoj sebi, nego sredstvo, omogućenje da se pojedinac zauzme, posveti dobru.

Svaki zakon ima svoj temelj u biti stvari. I tako dolazimo do prirodnog moralnog zakona. Čovjek je kadar, sposoban otkriti taj zakon. I stvarno – otkriva ga u sebi samom i u svijetu oko sebe: taj zakon postoji u svim ljudima, bez obzira na vrijeme, prostor i kulturu. Da bi spoznao prirodni moralni zakon, nije nužno biti katolik, pa ni biti religiozan. Po njemu čo-

vjek neizbježno, u svjetlu razuma, vrednuje stvari, djela i zbivanja kao dobra ili zla. Bog je, naime, svijet stvorio prema mudrom nacrtu ljubavi, s određenom svrhom i ciljem. U bit svega upisana je zakonitost i svrhovitost. U čovjeka također, ali kao u razumno-slobodno-voljno biće. Bića niže vrste nužno slijede prirodni zakon. Čovjek, svjesno i slobodno biće, mora se sam svjesno i slobodno odlučiti za ili protiv prirodnog moralnog zakona, za smisao ili protiv smisla. Dužnost je čovjekova, i njegovo poslanje, da taj nacrt smisla i ravnoteže ucrtan u bit svega stvorenoga odčita-va i živi, to više što je taj nacrt naknadno potvrđen i osvjetljen Objavom. Tako se ljudski moral, spoznat svjetlom razuma, u krajnjoj liniji temelji na Bogu. Drugim riječima, čovjekov autonomni moral je teonoman.

I premda je svijet i čovjek u povijesti svoga razvoja podređen određenim mijenama, neke konstante ostaju iste, ono po čemu čovjek jest i ostaje čovjek nepromjenljivo je, zato ostaju stalne i postojeane određene vrednote i određene norme. Stoga *VS* izrijeком i nekoliko puta naglašava apsolutnost i nepromjenljivost određenih normi, napose onih što proizla-ze iz tzv. negativnih zapovijedi, tj. iz negativno formuliranih zapovijedi Dekaloga (npr. »Ne ubij«), dok je sadržaj tih zapovijedi pozitivan (npr. čuvaj, poštuј, unapređuj, ljubi život).

III. Glavne teme i glavna briga enciklike

Nakon uvodnih postavki, *VS* se suočava s nekim od temeljnih suvremenih moralnih rasprava. U pitanju su pokušaji nekih novih sustava da se doskoči nekim novim problemima na području moderne moralne kazuistike.

Savjest (54-64): prema Drugom vatikanskom koncilu (GS 16) savjest je jezgra i svetište čovjeka, u kojem odzvanja glas Božji, zakon koji je prije i iznad čovjeka. Savjest govori istinu o moralnom dobru ili zlu. U konkretnom slučaju savjest jest i ostaje posljednja subjektivna norma moralnog vrednovanja i djelovanja. Ali ona nije vrhovna norma. Moralna autonomija pojedinca i njegove savjesti nije u smislu da stvara moralne vrednote neovisno o objektivnom redu vrednota, neovisno o vrhovnoj vrednoti, neovisno o Bogu; savjest otkriva, prepoznaje i za konkretnost osobnog pojedinačnog života izriče, uprisutnjuje objektivne moralne vrednote. Zbog čovjekove ograničenosti i grešnosti, na razini intelekta i volje, savjest može zapasti u zabludu (savladivu, nesavladivu). Zato je potrebna trajna budnost i odgoј savjesti u istini: da ta čovjekova moralna svjetiljka bude bistro oko a ne tama (Mt 6,22-23). Najbolji put do ispravne i zrele savjesti je put kreposti, život po istini, u skladu s naukom Magisterija.

Temeljno opredjeljenje ili fundamentalna opcija (65-70) zauzima značajno mjesto, i ne bez razloga, u strujanjima moderne moralne teologije. Dakako, od odsudnog je značenja čovjekov temeljni izbor za dobro ili za

zlo. Problem, na koji *VS* upozoruje, nastaje kad se isticanjem temeljnog opredjeljenja žele omalovažiti pojedinačni čini. U tom se smjeru ponudilo i novu raspodjelu grijeha: laki, teški (kao teški nered, ali ne dijeljenje od Boga) i smrtni, koji bi bio moguć vjerojatno samo na koncu života: kao konačno opredjeljenje.

Čovjek se redovito izriče pojedinačnim – više ili manje značajnim – činima, djelima. Temeljno opredjeljenje i pojedinačni čini u trajnom su međudjelovanju i prožimanju. Ako su istorodni, potpomažu se, unapređuju se kvalitativno. Ako su pojedinačni čini protivni temeljnom opredjeljenju, dovode ga u pitanje ili ga mijenjaju, ovisno o naravi tih čina. Svjesni i slobodni izbori suprotnog smisla, koji se odnose na ozbiljan moralni predmet, mijenjaju i čovjekovo temeljno opredjeljenje. Ozbiljno poremećeni izbor, koji protuslovi istini i dobru osobe, prezir je Božjeg zakona, odbijanje Božje ljubavi. O tom je predmetu bilo već opširnije govora u enciklici *Reconciliatio et paenitentia – Pomirenje i pokora* (1984, br.17) gdje je nanovo potvrđen tradicionalni nauk Crkve o vrstama i stupnjevanju grijeha.

Teleološke teorije (71-83): pod tim zajedničkim imenom uzimaju se u raspravu neke nove metode pronalaženja moralnih normi. To su: teleologizam – stavlja naglasak na cilj za kojim se ide, što se želi postići, i u tom se svjetlu vrednuju sredstva i načini postignuća cilja; konzekvencijalizma – stavlja odsudni naglasak na posljedice: moralnost čina ovisi o tome jesu li posljedice pretežito, značajno dobre; proporcionalizam – uzima kao odsudno omjer dobrih i loših učinaka, unatoč manjem zlu postiže se veće dobro; ne samo da se smije dopustiti, trpjeti manje zlo, nego se smije činiti manje zlo da se postigne veće dobro.

Positivnost tih metoda izrečena je već klasičnom naukom o *tres fontes moralitatis*, od kojih je treći izvor izrečen kao *circumstantiae* (subiectum, obiectum, circumstantiae), čija važnost se ne smije zanijekati.

Problematika tih sustava je pitanje o postojanju u sebi zlih čina; naglašavanje uloge nakane djelatnika bez obzira kakav je dotični čin sam u sebi, kao da bi nakana mogla mijenjati bitnu moralnost nekog čina koji je po sebi neuskladiv, nepomirljiv, inkompatibilan s posljednjim ciljem čovjeka. Ti pokušaji, u nekom smislu, dovode u pitanje klasično načelo da nije dopušteno činiti zlo da se postigne dobro (usp. Rim 3,8). A s obzirom na samu dobru nakanu, stojimo pred upitnikom izreke: Dobrim je nakana popločen pakao.

Protiv tih tzv. teleoloških teorija papa spominje cijelu Tradiciju, i napose mučeništvo SZ i NZ: mučenici svjedoče na izvrstan način univerzalnost, nepromjenljivost i nepovredivost moralnih vrednota i moralnih normi; ujedno su vrhunac svjedočanstva moralnoj istini.

Ako se zaniječe moral univerzalnih vrednota i normi, ne ostaje drugo nego da svatko sam sebi stvara svoj svijet morala, prema vlastitim potrebama, ili prohtjevima.

IV. U službi osobe i društva

Posljedice rasprava koje vodi *VS* dalekosežne su za cjelokupni suvremeni društveni život, za novo društveno uređenje o kojem se danas mnogo govori (95-101).

Crkva nije autor, gospodarica moralnih normi. Stoga ona i ne nastupa autoritarno. Poslušna istini izriče moralni nauk – ne krijući zahtjeve za radikalnošću i savršenošću. Ali u težnji da uvijek čini istinu u ljubavi: u poštovanju čovjeka, u strpljivoj ljubavi i dobroti, kao Gospodin koji nije došao da sudi već da spasi; jednako tako, kao Gospodin, nepopustljiva je spram zla, a milosrdna spram čovjeka. Drugim riječima: ne smije nikada zatajiti, pogaziti ideal, ali ne smije pogaziti ni čovjeka, nego mu pomoći na putu do ideala.

Univerzalni i apsolutni moral, kako ga naučava Crkva, temelj je i jamstvo pravedna i miroljubiva društva, prave a ne lažne demokracije: pred moralnim zahtjevima svi su apsolutno jednaki. Štiteći nepovredivo dostojanstvo svakog čovjeka stvara se temelj državnog i međunarodnog društvenog, političkog i gospodarskog života. Nasuprot tome, poricanje objektivne istine i transcendentnog dostojanstva čovjeka dovodi do totalitarizma. Ako dođe do saveza demokracije i etičkog relativizma, do demokracije bez etičnih vrednota, sama demokracija srlja u otvoren ili podmukao totalitarizam, koji niječe čovjeka. Obnova društvenog i političkog života može se postići samo ako se udruži sloboda s istinom.

U vremenu dekristijanizacije čitavih naroda, u vremenu gubitka i pomračenja moralnog osjećaja, nalaže se potreba nove evangelizacije pojedinaca i društva na jasnim načelima evanđeoskog morala (106-108). Odgovornost za novu evangelizaciju snose pastiri, tj. biskupi i papa (114-17), ali i moralni teolozi, koji će u *VS* naći poziv na suradnju, ali i izazov na promišljanje svoga mjesta i poslanja u Crkvi (109-113).

Zaključak

»Veritatis Splendor« – poodavno naviještena, dugo očekivana, različito primljena i komentirana – izraz je intelektualne i moralne hrabrosti Ivana Pavla II. da se suoči i s najdelikatnijim moralnim izazovima našeg vremena.

Više je izazvala komentara svojim odugovlačenjem i nepojavljivanjem negoli samim objavljivanjem. I ovaj put bili smo svjedoci tzv. bijega ili

krađe pojedinih tekstova ili istrnutih citata, prije službenog objavljivanja, koji su pobuđivali radoznalost javnosti.

Nakon objavljivanja enciklike pojavilo se mnogo neozbiljnih i podrugljivih komentara. Naglasak je stavljan na sporedne stvari, na neke uvijek vruće teme koje *VS* uopće ne obrađuje nego ih samo usput, kao primjer, spominje (seks, novac, obitelj, politika). Komentar tih komentara mogao bi biti dosta lakonski: Daltonisti nisu kompetentni za boje. Za raspravu o moralu potrebna je praktična i teoretska kompetentnost: posjeduju je oni koji moral žive i koji su poznavatelji čovjeka i moralnih sustava.

To je prva enciklika, prvi službeni dokument koji se izričito i posebno bavi samo pitanjem moralnog nauka Crkve (115). To nije sustavno izlaganje moralnog nauka, već osvrt na neka značajnija pitanja. Papa to čini autoritetom Petrova nasljednika (116), u svjetlu objave i trajnog naučavanja Crkve i posebno Drugog vatikanskog sabora. Kršćanski moral, njegova bit i jednostavnost, može se sažeti u: nasljedovati Isusa Krista, dopustiti da nas preobrazi njegova milost i obnovi njegovo milosrđe (119).

VS je izobilno utemeljena na Pismu, Tradiciji, Drugom vatikanskom saboru i Katekizmu Katoličke Crkve. Zajedno čini jedan cjelovit sustav. Visoko je stručnog karaktera i zavređuje i očekuje komentare na toj razini.

Bez sumnje, enciklika »Veritatis Splendor – Sjaj istine« imat će dalekosežni utjecaj na proučavanje i poučavanje moralne teologije na koncu drugog i na početku trećeg milenija.

AN ASPECT OF THE ENCYCLIC »VERITATIS SPLENDOR«

Valentin Pozaić

Summary

In a general review, the author analyses the motives and aims of the Encyclical »Veritatis Splendor« of pope John Paul II. He points out some interesting moments, stressing the introductory and principal themes, emphasizing the importance of its message for the socio-political field of human life. Although the Encyclical is expressly directed to bishops, it also concerns moral theologians: it is an invitation and a challenge to reflect on their role and mission in the Church. There is no doubt that the Encyclical will exert a far-reaching influence on investigations in the field of moral theology.